

РОЗДІЛ VI. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 37.013

Т. П. Спіріна, Л. В. Середа

Київський університет імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ СЕРЕД УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Торгівля людьми визнана українською державою як соціальне зло, з яким необхідно боротися, об'єднуючи зусилля державних, громадських та міжнародних організацій. Важливим напрямом діяльності, спрямованим на протидію торгівлі людьми, є проведення просвітницької роботи серед потенційної групи ризику, якою є, зокрема, учнівська молодь. Це пов'язано з особливостями підліткового та юнацького віку, для якого характерними є вікові психологічні труднощі. У статті обґрунтовано особливості соціально-педагогічної профілактики торгівлі людьми серед учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: групи ризику, професійно-технічний навчальний заклад, ризикова поведінка, соціально-педагогічна профілактика, торгівля людьми, умови.

Постановка проблеми. Сьогодні, внаслідок зростання безробіття, зменшення асигнувань на програми соціального захисту, зубожіння населення, українське суспільство стикається з новими викликами та проблемами. Низький рівень доходів штовхнув людей на пошуки роботи за кордоном навіть без знання мови та правових знань, без кваліфікації, на нелегальних умовах, що зумовлює їх перехід до груп ризику. Серйозну загрозу для внутрішньої безпеки держави та її демографічної ситуації становить торгівля людьми, як одна з форм порушення прав людини в сучасному світі.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових джерел свідчить, що особливості соціалізації дітей і молоді в сучасних умовах розглядали Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, С. Савченко, П. Плотніков; основи соціально-правового захисту дітей та молоді вивчали Н. Агаркова, О. Караман, І. Ковчина. У наукових дослідженнях В. Оржеховської, О. Пилипенка, С. Терницької подано особливості профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

Вивченням проблеми торгівлі людьми займалися: Ю. Галустян, М. Євсюкова, С. Золотухіна, І. Трубавіна. Питання запобігання експлуатації дітей та торгівлі ними розглядались у роботах К. Левченко, Б. Лизогуба, О. Швед.

Слід зазначити, що проблема протидії торгівлі людьми у науковій літературі висвітлена, здебільшого в контексті сексуальної експлуатації жінок та дітей і кримінальної відповідальності щодо цього злочину.

Мета статті – обґрунтування особливостей соціально-педагогічної профілактики торгівлі людьми серед учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. У ситуації з торгівлею людьми порушуються такі базові права, як право на життя, свободу та особисту недо-

торканість, свободу від рабства, право на свободу від катувань, жорстокого чи нелюдського ставлення, рівність перед законом, свободу пересування та проживання, право на відповідний рівень життя, право на відпочинок тощо.

Крім того, торгівля людьми є порушенням прав людини, наприклад, відслідковується тісний зв'язок її з домашнім насильством, жорстоким поводженням із дітьми, експлуатацією праці дітей, позбавленням права на сімейне зростання й виховання.

Країни, задіяні в торгівлі людьми, підрозділяються на три типи: країни походження – постачальниці живого товару; країни, через які здійснюється транзит людей; країни призначення, куди власне вивозяться люди. Іноді одні й ті самі країни можуть належати одночасно до двох або й усіх трьох груп [1].

Оскільки, проблема торгівлі людьми залишається серйозною в Україні, спостерігаються позитивні зрушення в усвідомленні важливості профілактичної роботи, можливостях для отримання допомоги тими, хто її потребує.

Соціально-педагогічна профілактика торгівлі людьми є напрямом виховної роботи з учнівською молоддю, як складова профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі. У контексті цих питань важливим напрямом діяльності, спрямованим на протидію торгівлі людьми, є проведення просвітницької роботи серед потенційної групи ризику, якою є, зокрема, учнівська молодь.

Особливо вразливою групою є учні професійно-технічних навчальних закладів. Це пов'язано з особливостями підліткового та юнацького віку, для якого характерними є вікові психологічні труднощі. Для цього періоду надзвичайно актуальною є необхідність соціальної ідентифікації, вибору системи цінностей, вибору життєвого шляху, значимих дорослих, професійне самовизначення.

У процесі впровадження профілактичних програм серед учнів професійно-технічних навчальних закладів потрібно враховувати особливості даного контингенту: учні віком від 14 до 22 років, які не змогли продовжити своє навчання в гімназіях, коледжах або технікумах із причин низької успішності в навчанні, регулярних пропусків уроків і систематичних порушень дисципліни; діти-сироти та повнолітні з числа дітей-сиріт; діти, що виховуються в опікунських сім'ях, перебувають в інших формах сімейної опіки; діти, які проживають у сім'ях, що знаходяться в складних життєвих обставинах; діти, які перебувають у конфлікті із законом; діти-напівсироти й ті, які залишилися без піклування батьків, діти з малозабезпечених сімей, діти з відхиленнями в поведінці, діти з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю, діти-чорнобильці тощо. У професійно-технічних навчальних закладах до цих проблем додаються ще й низькі показники професійних досягнень учнів через випадковий вибір ними професії або

навчального закладу. Пов'язано це з тим, що у професійно-технічні навчальні заклади приймають на навчання всіх, незалежно від того, наскільки самостійно зроблено вибір [4].

У багатьох з них не сформувалися необхідні особисті якості, реальні навчальні можливості, передумови до успішної навчальної діяльності, досить часто зустрічаються учні, які характеризуються ускладненою соціалізацією, відхиленням у поведінці, несформованою мотивацією навчання. Це породжує певну суперечність, яку можна попередити або своєчасно вирішити шляхом усебічного вивчення індивідуально-психологічних особливостей контингенту ПТНЗ через впровадження різноманітних профілактичних програм.

Для визначення оптимальних умов здійснення соціально-педагогічної профілактики торгівлі людьми потрібно фокусувати свою увагу на обставинах, які сприяють організації, впровадженню та вдосконаленню програм соціально-педагогічної профілактики торгівлі людьми, підвищують ефективність такої роботи. Вони найбільш відповідають конкретній меті й завданням програми профілактики торгівлі людьми, особливостям її реалізації в навчальних закладах різного типу, можливостям консолідації наявних ресурсів і зусиль [2]. Виходячи з інтегрованої природи соціально-педагогічної роботи важливо звернутися до трьох сфер формування умов соціально-педагогічної профілактики торгівлі людьми – особистість, навчально-виховний процес, соціальне середовище.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду програм профілактики торгівлі людьми виявив такі важливі умови, що забезпечують ефективність реалізації програм: наявність взаємодії різних суб'єктів профілактики торгівлі людьми; дотримання алгоритму основних етапів формування та реалізації програм; комплексність профілактичних завдань; залучення учнів як групи ризику, так і постраждалих від торгівлі людьми, до активної соціально значимої діяльності на всіх етапах формування й реалізації програм, перетворюючи їх з об'єктів на суб'єктів діяльності; формування готовності фахівців працювати у сфері протидії торгівлі людьми; впровадження кращого міжнародного досвіду, інноваційних методик з адаптацією до національних потреб; наявність нормативно-правового забезпечення; підготовка навчально-методичного забезпечення; організація дозвілєвої діяльності учнів професійно-технічних закладів [3].

Для визначення соціально-педагогічних умов профілактики торгівлі людьми потрібно з'ясувати чинники виникнення та поширення проблеми. Серед соціально-педагогічних чинників виникнення та поширення явища торгівлі людьми в Україні чільне місце посідають: недостатній рівень обізнаності з проблемою та її можливими наслідками серед учнівської та студентської молоді, серед батьків і суспільства загалом, відсутність у суспільній свідомості сприйняття проблеми торгівлі людьми як актуальної,

неготовність педагогічних працівників до здійснення профілактичної роботи, відсутність або недостатність взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми.

Аналіз соціально-педагогічних чинників проблеми торгівлі людьми, дослідження праць науковців дозволили визначити основні соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі людьми: проведення послідовної комплексної роботи з учнями з урахуванням чинників поширення торгівлі людьми та її наслідків для розвитку особистості; здійснення систематичної інформаційно-просвітницької роботи з батьками, опікунами; формування готовності педагогічних працівників до соціально-педагогічної профілактики торгівлі людьми; налагодження взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі людьми.

Соціально-педагогічна профілактика здійснюється в аспектах виховання, освіти, прилучення до культури, громадської діяльності та економічної діяльності. З учнями професійно-технічних закладів соціально-педагогічна профілактика торгівлі людьми може здійснюватися під час навчальних занять, на яких учні навчаються розпізнаванню цього явища; виховної роботи; соціальної роботи; суспільно корисної діяльності; культурної діяльності; економічної діяльності (аналіз пропозицій послуг працевлаштування, своїх потреб і можливостей їх задоволення законними шляхами, своєю працею тощо).

Зміст соціально-профілактичної роботи з протидії торгівлі людьми ґрунтується на визначенні видів профілактичної роботи. Оскільки змістом первинної профілактики, наприклад, повинно бути: надання інформації про права людини, про насильство, торгівлю людьми тощо. Об'єктом первинної профілактики є вся молодь, батьки, педагоги. Соціально-педагогічна робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від маніпуляцій.

Вторинна профілактика передбачає зміну ставлення до себе, оточуючих і навчання поведінки, формування досвіду поведінки в ситуаціях, що можуть призвести до потрапляння в ризиковані ситуації. Вторинна профілактика спрямована на дітей і молодь «груп ризику».

Третинна профілактика торгівлі людьми спрямована на реінтеграцію в суспільство осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, з тим щоб надалі такого з ними більше не сталося. Третинна профілактика передбачає виявлення причин і особливостей поведінки та свідомості молодої особи, які призвели до виникнення проблеми, а також усунення цих причин через перенавчання людини, підвищення її соціального статусу, підтримку щодо влаштування в житті.

Третинна профілактика є індивідуальною й передбачає тривалу роботу та комплекс соціально-педагогічних послуг і вимагає об'єднання зусиль різних фахівців і різних установ за потребою потерпілої особи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Варто наголосити, що домінантою у профілактичній роботі з учнями ПТНЗ має стати формування в останніх навичок соціальної компетентності – базису для адаптивної та позитивної поведінки, які дозволяють адекватно виконувати норми та правила, прийняті в суспільстві, ефективно вирішувати проблеми повсякденного життя. Тому в процесі профілактичної роботи важливо зробити акцент на формуванні таких життєвих навичок: емоційно-вольових; інтелектуальних; соціальних [5]. Життєві навички завжди поєднуються з вмінням робити правильний вибір. Вони залежать від здібності мислити, аналізувати та приймати рішення, причому підлітки можуть впливати не лише на себе, але й на найближче оточення, своїх однолітків [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти : навч.-метод. посіб. / І. Д. Зверева, Р. М. Зеленський, Н. С. Калашник та ін. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2008. – 262 с.
2. Новий тлумачний словник української мови. - Т. 3. – К. : Аконіт, 2007. – 862 с.
3. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Валентина Михайлівна Оржеховська. – К., 1995. – 440 с.
4. Потенціал волонтерства та лідерства у здійсненні профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки на базі професійно-технічних навчальних закладів : навч. посіб. / Т. В. Журавель, Н. В. Зимівець, Т. П. Спіріна та ін. ; за ред. Т. В. Журавель, Т. Л. Лях. – К., 2013. – 282 с.
5. Торохтий В. С. Основы психолого-педагогического обеспечения социальной работы с семьей : учеб. пособ. : [в 2-х ч.]. / В. С. Торохтий. – М. : МГСУ, 2000. – Ч. 1. – 240 с.

РЕЗЮМЕ

Спіріна Т. П., Серєда Л. В. Особенности социально-педагогической профилактики торговли людьми среди учащихся профессионально-технических учебных заведений.

Торговля людьми признана украинским государством как социальное зло, с которым необходимо бороться, объединяя усилия государственных, общественных и международных организаций. Важным направлением деятельности, направленным на противодействие торговле людьми, является проведение просветительской работы среди потенциальной группы риска, которым является, в частности, учащаяся молодежь. Это связано с особенностями подросткового и юношеского возраста, для которого характерны возрастные психологические трудности. В статье обоснованы особенности социально-педагогической профилактики торговли людьми среди учащихся профессионально-технических учебных заведений.

Ключевые слова: группы риска, профессионально-техническое учебное заведение, рискованное поведение, социально-педагогическая профилактика, торговля людьми, условия.

SUMMARY

Spirina T., Sereda L. The Features of the Socio-educational Prevention of Human Trafficking among the Students in Vocational Schools.

During the transformation of modern Ukrainian civil society is facing new challenges and problems. Their magnitude and consequences threaten not only for the further development of a single person, but also Ukrainian nation as a whole. The traditional

systems and mechanisms cannot effectively resist the emergence and spread of abuse and violence, human trafficking, exploitation of different skills and abilities.

Since the problem of human trafficking still remains a serious one in Ukraine, there are improvements in recognizing the importance of prevention, care opportunities for those who need it.

Particularly vulnerable to trafficking situations are the students of vocational schools. This is due to the peculiarities of adolescence and age psychological difficulties. This period is extremely important as the need for social identification, selection of values, choosing the life course, significant adults, and professional self.

One of the goals of educational work with the pupils is a socio-educational prevention of human trafficking as a part of prevention of negative phenomena among the youth. The problem of combating trafficking in scientific literature is mainly seen in the context of sexual exploitation of women and children and criminal responsibility for crimes. Human trafficking is a causal relationship with other relevant violations of human trafficking such as abuse, violence and exploitation. It acts as both a cause and effect with respect to such anti-social phenomena.

In the article the features of social and educational prevention of trafficking in vocational-technical schools are described. The factors including social, educational, existence and extent of the problem of child trafficking are given. They are classified into the following categories - economic, political, psychological, legal, and social. Among the social and educational factors the author has singled out the low level of legal culture, an inadequate system of legal education and training, a lack of awareness of the problem and its possible consequences among the pupils and students, among the parents and society in general, a lack of social consciousness perception of the problem of human trafficking as relevant, difficulty of socialization and resocialization vulnerable victims of trafficking unwillingness teaching staff to implement prevention activities, inadequate communication between different entities prevention of human trafficking.

Key words: *risk, vocational school, risky behavior, socio-educational prevention, human trafficking and conditions.*

УДК 378.22 : 615.85 : [37.015.31 : 316.42] – 053.5

Ю. Г. Степура

Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ В СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття містить огляд сучасного стану та аналіз тенденцій розвитку фундаментальних досліджень щодо підготовки майбутніх педагогів початкової ланки освіти до використання естетотерапевтичних технологій у соціальному вихованні учнів. Здійснено аналіз наукових праць, що містять комплексне тлумачення терміну «професійно-педагогічна підготовка». Проведено огляд окремих досліджень феномену фахової підготовки майбутніх педагогів до використання засобів естетотерапії з метою соціального виховання молодших школярів. Висвітлено зміст базових нормативних документів та навчальних програм, що визначають соціально-виховну та естетотерапевтичну траєкторію початкової загальної освіти. Визначено перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: *професійно-педагогічна підготовка, соціальне виховання, соціалізація, естетотерапія, естетотерапевтичні засоби, соціальна компетентність, життєва компетентність, соціально-ціннісні орієнтації.*